

תוכן עניינים

מבוא.....3

שאלת המחקר.....5

פרק א'. ההומניזם הרנסנסני לפני ובזמנו של מקיאבלי.....5

פרק ב'. הרעיונות והשקפת העולם של ניקולו מקיאבלי.....11

פרק ג'. היחס בין תפיסות מקיאבלי והומניזם לפניו ובזמנו.....14

דיון וסיכום.....17

ביבליוגרפיה.....18

מבוא

כשהיסטוריונים ופילוסופים מודרניים מנתחים את ניקולו מקיאוולי (Niccolò Machiavelli), הפילוסוף הפוליטי והמדינאי הרפובליקני מפירנצה של סוף המאה ה-15 ותחילת המאה ה-16, כפילוסוף "רגיל" ולהגדיר את דרך חשיבתו, הם לעיתים מתקשים במשימה. מקיאוולי אף פעם לא כתב כיצד הוא בונה את הארגומנטים שלו בצורה המקובלת בפילוסופיה הקלסית, בה בנו את טיעוניהם ההומניסטים בעת הרנסנס.¹ בניגוד להם, במחשבות ובמסקנות שלו, שמבוססות אך ורק על השיקולים הפרקטיים והקונקרטיים, מקיאוולי לא משתמש בדרכי הניתוח של הפילוסופיה זו באופן גלוי. כאשר החוקרת של מקיאוולי הנה פיטקין (Hanna Pitkin) בוחנת את דרך חשיבתו, היא "מתרגמת" את דברי מקיאוולי לשפת הפילוסופיה.² פיטקין סבורה שמקיאוולי הושפע עמוקות מחיבוריו הפילוסוף הקלסי, שהיה המופת להומניסטים ברנסנס, אריסטו (Aristotle) ומחיבוריו של התיאולוג הנוצרי מימי הביניים החשוב, טומס אקווינס (Thomas Aquinas). במקרים כאלה, ניתן לראות שהניתוח פחות ברור, יותר ארוך ומסובך למדי, מדברי מקיאוולי עצמו. החוקרים מנסים למצוא את ההשפעות של פילוסופים שונים ולשכזר את חשיבת מקיאוולי בדרכיהם.

לעומת זאת, העבודה תתרכז על תפיסותיו של מקיאוולי, שהתקשרו להומניזם הרנסנסי. הרי מקיאוולי לא סומך על התיאולוגיה, כאיש האנטי-דתי הידוע. לא ברור האם הוא סומך על הפילוסופיה האריסטוטלית, הנאו-אפלטונית או אסכולה אחרת של פילוסופיה. לדעת אליסון בראון (Alison Brown), מקיאוולי הושפע דווקא מלוקרטיוס (Lucretius) שהיה שונה מפילוסופים עתיקים אחרים, ומאדריאני (Adriani), ההומניסט האיטלקי שדיבר עליו בפירנצה.³ אבל מקיאוולי אף פעם לא מזכיר את לוקרטיוס בשם. יתרה מזו, מקיאוולי אף פעם לא מדבר על הצד המוסרי של השיח שלו במפורש, אלא רק מזכיר אותו. לעיתים מקיאוולי נתפס כאיש האנטי-מוסרי, וחיבוריו נותנים ביסוס לקביעות כאלה: קשה להבדיל את הרושם הסובייקטיבי מ"הנסיך" מן הפילוסוף עצמו. מהמאה ה-16 קיימת מסורת הדימוי מקיאוולי כאיש ציני וכדמות שלילית בפוליטיקה ובפילוסופיה פוליטית, והשפעתו בחשיבה הפוליטית והחברתית נתפסת כהרסנית.⁴ קשה להבין מתוך איזה קוד אתי ולמעו איזו מטרה הוא כתב. בחיבוריו, מקיאוולי מתייחס אפילו לדת ככלי פוליטי וחברתי אפקטיבי למדינאים, אפילו אם הם פעלו בצורה בלתי מוסרית או אכזרית. לא ברור מכתבי מקיאוולי על איזה טובת הכלל הוא כותב, והאם הם בכלל קיימים בשבילו.

התכונות הייחודיות למקיאוולי מעלות ספקות שמקיאוולי הומניסט. הניסיונות לנתח את הפילוסופיה שלו ביחס לנושאים, שלא קשורים לדרכים אפקטיביים של ארגון צבא או השתלטות על המדינה על-ידי השליט הריבוני, מבלבלים למדי. העבודה הנוכחית תעסוק בבעיה הזאת, ומטרתה הסופית היא להגדיר באיזה

¹ E. g. Hanna Fenichel Pitkin, "11. Action and Membership" in Pitkin, Hanna Fenichel. *Fortune Is a Woman. Gender & Politics in the Thought of Niccolò Machiavelli* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1999), pp. 286-287; Alison Brown, "10. Philosophy and Religion in Machiavelli" in Najemy, John M. Ed. *The Cambridge Companion to Machiavelli*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 157-158.

² Hanna Fenichel Pitkin, "11. Action and Membership", pp. 285-286, pp. 289-291.

³ Alison Brown, "10. Philosophy and Religion in Machiavelli", pp. 160-161.

⁴ E. g. Victoria Kahn, "14. Machiavelli's Afterlife and Reputation to the Eighteenth Century" in Najemy, John M. Ed. *The Cambridge Companion to Machiavelli* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), pp. 244-245; Bartas, Jérémie. "15. Machiavelli in Political Thought From the Age of Revolutions to the Present" in Najemy, John M. Ed. *The Cambridge Companion to Machiavelli* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), pp. 261-263.

מידה ניקולו מקיאבלי ממשיך את השיח ההומניסטי, ובאיזה מידה הוא סוטה ממנו. אך לפני לפנות לנושא העיקרי יש לדון בהקשר ההיסטורי של מקיאבלי. הרי הוא גדל ופעל בפירנצה בעת שינויים מהירים ומהותיים בפוליטיקה ובחיים החברתיים. מצד אחד כצעיר הוא חווה את חילופי המשטר: המעבר מריבונות של תומכי מדיצי (Medici) לרפובליקה החדשה בה שלטון שייך לחוג מיוחד של אנשים עשירים ואצילים ומדינאים (כולל מקיאבלי עצמו).⁵

במאה ה-15, איטליה הייתה מחולקת למספר רב של מדינות גדולות (כמו ממלכת נאפולי), נסיכויות (כמו דוכסות מילאנו) וערים עצמאיות שהפכו לכוח כלכלי עצום (וונציה ופירנצה). היא השתנתה מהר. בפירנצה עלו לשלטון "אנשים חדשים" מבורגנות.⁶ אך החידושים החשובים מזה הן: א. התפתחו הערים האיטלקיות עם הטכנולוגיה החדשות והחיים הפוליטיים והחברתיים חדשים ב. עלו מונארכיות ריכוזיות של צרפת וספרד החזקות צבאית ופוליטית ג. החמירו מאבקים אידיאולוגיים ודתיים. ספרד וצרפת התערבו בהצלחה רבה בענייני הפנים ובסוף המאה ה-15 התחילו לפלוש ולכבוש למדינות איטלקיות חלשות צבאית. מדינות איטלקיות לא יכלו להתמודד עם הלחץ הצבאי. המדינות כמו פירנצה נאלצו לבחור עם מי לקיים את הברית כדי להבטיח את העצמאות ואת האינטרסים.⁷ בנסיבות אלה גדל והפך לדיפלומט ולפילוסוף הפוליטי ניקולו מקיאבלי.

הומניסטים רבים מהמאה ה-14 תמכו בהקמת הרפובליקות, במיוחד בפירנצה. הם תפסו את עצמם כממשיכי אתונה והרפובליקה הרומית. בפירנצה הוקמה הרפובליקה, ונערכו בה מאבקים פוליטיים בין מפלגות וקבוצות אינטרסים שונות. מדיצי באמצעות בני בריתם הפוליטיים השתלטו בפירנצה משנת 1434, ומאוחר יותר תמכו במדיצי האוליגרכים.⁸ בעת ילדותו של מקיאבלי (שנולד ב-1469), שלט בעיר לורנצו מדיצי בעזרת תומכים כאלה. ב-1478 התרחשה הקונספירציה האלימה נגד מדיצי מצד פאצי (Pazzi) וכוחות חיצוניים כמו האפיפיור. דרכי המאבק הפוליטי בפירנצה ומחוץ לה היו שונות מן האידיאלים הרפובליקניים. לקראת שנות ה-1490 עלתה השפעתו של המנהיג הרוחני ג'ירולמו סבונרולה (Girolamo Savonarola), המתחרה של מדיצי והכנסייה הקתולית, אך הוצא להורג על-ידי הכנסייה. למרות הדתיות הקיצונית שלו, סבונרולה השתמש בכלים פוליטיים ציניים כשכנע את הציבור שהוא מדבר עם אלהים, והעובדה השפיע עמוקות על מקיאבלי.⁹

בעקבות מותו של לורנצו מדיצי ב-1492 וכשלונות פוליטיים של פיירו מדיצי (Piero Medici) ב-1494, עלתה הרפובליקה החדשה בפירנצה עם מנהיגה פיירו סודריני (Piero Soderini). בעת הרפובליקה, בשנים 1494-1512, מקיאבלי למד את דרכי הפעילות של מוסדות הרפובליקה הפיורנטינית. הוא העריך את סודריני כמדינאי שענה לאידיאל של פוליטיקאי רפובליקני שנלחם עם שכיתות וניסה לנהל עניינים כמו באופן ישיר ומקצועי.¹⁰ הוא למד גם את המהלכים הפוליטיים

⁵ James. B. Atkinson, "1. Niccolò Macchiavelli : A Portrait." in Najemy, John M. Ed. *The Cambridge Companion to Macchiavelli* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), pp. 16-17.

⁶ Alison Brown, *Medicean and Savonarolan Florence: The Interplay of Politics, Humanism, and Religion* (Turnhout, Belgium: Brepols Publishing, 2011), pp. XVI-XVII; pp. 4-6.

⁷ E. g. Alison Brown, *Piero di Lorenzo de' Medici and the Crisis of Renaissance Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), pp. 197-198.

⁸ Alison Brown, *Medicean and Savonarolan Florence*, pp. XVII-XVIII.

⁹ Alison Brown, "10. Philosophy and Religion in Macchiavelli", pp. 166-167.

¹⁰ Roslyn Pesman, "3. Macchiavelli, Piero Soderini, and the Republic of 1494-1512" in Najemy, John M. Ed. *The Cambridge Companion to Macchiavelli* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), pp. 52-54.